

Олександр Ключев

доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
директор Національного наукового центру
“Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса”
Міністерства юстиції України
(Харків, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8722-4781>
hniise@hniise.gov.ua

Елла Сімакова-Єфремян

докторка юридичних наук, професорка,
заслужена діячка науки і техніки України,
заступниця директора з наукової роботи
Національного наукового центру
“Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса”
Міністерства юстиції України
(Харків, Україна)
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8246-7688>
simakova@hniise.gov.ua

УДК 343.98

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ

Анотація. Для докладного розгляду доктринальних підходів до судової експертизи в Україні необхідно дослідити основні положення концепції її розвитку.

Мета статті – дослідити доктринальні підходи до судової експертизи в Україні.

У статті наводяться тлумачення понять доктрини та концепції, наголошується на їх тісному зв'язку. Побудова будь-якої теорії, ідеї, доктрини, концепції неможлива без вироблення їх основних складових, які виокремлено авторами – це: загальні положення; понятійно-категоріальний апарат; теоретико-методологічні основи; принципи, закономірності функціонування і розвитку досліджуваних процесів (явищ); оцінка сучасного стану дослідження проблем і перспектив розвитку; реалізація теоретичних положень у практичній діяльності через реформування.

Розглянуто зв'язок реформування системи судової експертизи у державі із судово-правовою реформою. Наголошується, що реформування системи судової експертизи повинно мати комплексний характер і передбачати внесення змін до базового законодавства з питань експертного забезпечення правосуддя та суміжних інститутів й удосконалення процесуального законодавства. Основою для проведення реформування судової експертизи в Україні мають стати кращі міжнародні практики демократичних держав, аналіз вітчизняного досвіду становлення та розвитку судової експертизи, а також вже напрацьовані пропозиції з цих питань.

Визначено, що реалізація доктринальних підходів до вирішення проблем судової експертизи полягає насамперед в удосконаленні правового статусу державного

судового експерта; збереженні та розвитку системи незалежних державних спеціалізованих науково-дослідних установ судових експертиз, удосконаленні й інтенсифікації системи підвищення кваліфікації співробітників державних судово-експертних установ (СЕУ); розвитку міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності; зміцненні матеріально-технічної бази; відкритті відділень СЕУ в кожній області України; активізації співробітництва із громадськими організаціями судових експертів і криміналістів; подальшій активізації процесів акредитації СЕУ на відповідність міжнародним стандартам; розширенні видів експертних послуг; активізації роботи на державному рівні щодо консолідації зусиль СЕУ Міністерства юстиції України з відповідними органами державної виконавчої влади з метою відшукання можливостей збільшення сум податків, що надходять до державного бюджету України та виявлення корупційних схем ухилення від оподаткування й інших правопорушень.

Ключові слова: доктринальний підхід; судова експертиза; судово-експертна діяльність; концепція; принципи; наука.

Перед тим, як зосередити увагу на доктринальних підходах до судової експертизи в Україні, звернемося до основних положень концепції її розвитку, оскільки ці поняття тісно пов'язані між собою. Як зазначають науковці, проходячи через горнило перевірки фактами, концепція уточнюється як за змістом, так і з погляду її пізнавальних меж. При цьому вона може й не витримати випробування практикою і бути знехтуваною. Особливо часто це відбувається на тих етапах розвитку науки, коли потреба у поясненні об'єктів зумовлює виникнення безлічі концептуальних підходів, які інтегрують знання і дають більш-менш коректні пояснення¹.

Доктрина (у перекладі з лат. – *вчення*) – теорія, наука, яка ґрунтується на певних засадах і принципах. *Концепція* (від лат. *conceptio* – осягати, сприймати) – система поглядів, понять про певні явища або процеси, спосіб їхнього розуміння, тлумачення; головний задум, основна ідея будь-якої теорії; ідея чи план нового оригінального розуміння; конструктивний принцип виду діяльності²; система доказів певного положення, система поглядів на певне явище³. Отже, зважаючи на ці визначення, вважаємо, що викладення власних поглядів на судово-експертну діяльність як на явище допоможе правильно представити доктрину розвитку судової експертизи, виявити головні принципи та засади судово-експертної діяльності. Стан, проблеми та шляхи розвитку в Україні наук кримінально-правового циклу розглянуто у комплексному міжгалузевому дослідженні, представленому у фундаментальній праці “Правова

¹ Ю Сурмін, *Майстерня вченого: підручник для науковця* (Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні 2006) 38.

² J Välijärvi, ‘Implications of the modular curriculum in the secondary school in Finland’ in J van den Akker, W Kuiper, U Nameyer (eds), *Curriculum landscapes and trends* (2004) 101–16.

³ *Словник української мови, т 4: І–М* (АН Української РСР, Ін-т мовознав ім О О Потебні, Білодід І (голова редкол), Бурячок А, Доценко П ред, Наукова думка 1973) 275.

доктрина України”⁴. Ми ж ставимо за мету дослідити доктринальні підходи саме до судової експертизи в Україні.

Побудова будь-якої теорії, ідеї, доктрини, концепції неможлива без вироблення їх основних складових: загальних положень; понятійно-категоріального апарату; теоретико-методологічних засад; принципів, закономірностей функціонування і розвитку досліджуваних процесів (явищ); оцінювання сучасного стану дослідження проблем і перспектив розвитку; реалізації теоретичних положень у практичній діяльності шляхом реформування. Це повною мірою має стосуватися також доктринальних основ судової експертизи. Тобто розроблення доктринальних підходів у судовій експертизі спрямовано, зрештою, на реформування судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою та об’єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки. Саме цю мету судово-експертної діяльності визначено основною в Законі України “Про судову експертизу”⁵, що є базовим регулятором експертного забезпечення правосуддя в державі.

Безумовно, реформування системи судової експертизи в державі тісно пов’язане з судово-правовою реформою, адже одним із основних завдань на сучасному історичному етапі розвитку України є побудова незалежного та справедливого правосуддя, без чого неможливе утвердження правової та демократичної держави, проведення будь-яких правових, економічних і соціальних реформ.

Головною метою проведення судово-правової реформи в Україні має стати створення законодавчих та організаційних умов для утвердження в Україні незалежної, ефективної та відповідальної судової влади, якій довірятиме суспільство.

Реформування системи судової експертизи повинно мати комплексний характер і передбачати внесення змін до базового законодавства з питань експертного забезпечення правосуддя та суміжних інститутів і вдосконалення процесуального законодавства. Підґрунтям для реформування судової експертизи в Україні мають стати найкращі практики демократичних держав, результати ретельного аналізу вітчизняного досвіду становлення і розвитку судової експертизи, а також уже напрацьовані пропозиції з цих питань.

Провідними складниками доктрини судової експертизи є її теоретико-методологічні основи (адже саме на їх підставі визначаються основи будь-яких судово-експертних досліджень, що забезпечує розв’язання низки проблем: упорядкування тезаурусу судової експертизи; визначення

⁴ *Правова доктрина України, т 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку* (Тацій В, Борисов В ред, Право 2013) 1240.

⁵ Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>> (дата звернення: 20.08.2021).

нових видів об'єктів та, відповідно, нових видів експертних досліджень; виявлення закономірностей і принципів розвитку судової експертизи; окреслення недостатньо вивчених сторін методичного забезпечення судово-експертної діяльності; визначення перспектив розвитку конкретних напрямів судової експертизи, зокрема й усієї науки судової експертології загалом) і ядро (ключові положення, закономірності, принципи, які розкривають особливості побудови доктрини судової експертизи та характеризують її специфіку).

Потреба в науковому розроблянні доктринальних засад підготовки судових експертів, методичних засад судової експертизи обумовлена законодавчо закріпленими вимогами до реформи судової експертизи. Так, засідання круглого столу за темою “Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя”⁶ стало першим для спільноти експертів – науковців і практиків – заходом, ініційованим Національним науковим центром “Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса” (далі – ННЦ ІСЕ) та кафедрою криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого на виконання положень указів Президента України “Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року”⁷ та “Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави”⁸. Зокрема, останнім Указом Президента України передбачено таке завдання: до 31 грудня 2020 р. розробити та подати на розгляд Верховної Ради України законопроекти про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення системи самоврядування судових експертів, запровадження рецензування висновку судового експерта та визначення граничних строків проведення судових експертиз. На виконання вимог Указу Президента Міністерством юстиції України (далі – Мін’юст) підготовлено проєкт Закону України “Про судово-експертну діяльність”, що станом на сьогодні перебуває на стадії громадського обговорення. Під час обговорення цього проєкту виникло багато питань дискусійного характеру, що породило альтернативні проєкти. Вважаємо, що доцільнішою була б така назва Закону: “Про експертне забезпечення правосуддя в Україні”, адже поняття експертного забезпечення правосуддя є більш широким, аніж поняття судової експертизи, тому що містить не тільки питання організації проведення судової експертизи, а й іншу – забезпечувальну функцію: підготовку експертних кадрів, їх навчання, пенсійне, соціаль-

⁶ Див.: Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя: матеріали круглого столу (ХНДІСЕ 2020) 136.

⁷ Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>> (дата звернення: 20.08.2021).

⁸ Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави: Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/837/2019#Text>> (дата звернення: 20.08.2021).

не та фінансове забезпечення, науково-методичне, матеріально-технічне забезпечення судово-експертної діяльності тощо.

Отже, доктринальні засади судової експертизи об'єднуємо у три взаємопов'язані концепти – організаційно-правовий, методологічний, (теоретичний) і науково-методичний, які становлять основу доктрини судової експертизи.

Як вже наголошувалося, метою розроблення доктринальних підходів до експертного забезпечення правосуддя є реформування системи судової експертизи в державі, що має ґрунтуватися на досвіді різних країн світу. Із метою вдосконалення методичного забезпечення судово-експертних установ України та приведення всіх сфер їхньої діяльності у відповідність до міжнародних стандартів, реалізовано ідею вступу експертних установ України до Європейської мережі судово-експертних установ (*European Network of Forensic Science Institutes*, далі – *ENFSI*). Ця організація (заснована 1995 р.) створює своєрідний майданчик для комунікації судових експертів різних країн світу та забезпечує обмін досвідом у роботі з новітніми технологіями. Однією з умов вступу до *ENFSI* є обов'язкова акредитація за міжнародними стандартами, що запроваджуються в Україні як національні нормативні документи – ДСТУ ISO/IEC 17025:2019, ДСТУ EN ISO/IEC 17020:2019 та ін. Будь-яка розвинена держава одним із основних завдань убачає невинне підвищення якості продукції та послуг національних виробників. Така сама тенденція спостерігається у сфері діяльності судово-експертних установ, результатом роботи яких є судові експертизи. Сертифікація цих установ є особливо актуальним завданням у досягненні поставленої мети, адже вона пов'язана із новим стратегічним напрямом роботи – розробленням і впровадженням систем управління якістю, що будуються відповідно до вимог сучасних міжнародних стандартів⁹.

Розроблення доктринальних підходів у сфері судово-експертної діяльності та шляхів модернізації державних судово-експертних установ (далі – СЕУ) Мін'юсту можна відобразити в таких основних завданнях:

⁹ Докладніше див.: В Юрчишин, 'Акредитація подразделений експертной службы МВД Украины соответственно международным требованиям ISO/IEC 17025 Европейской сети судебно-экспертных учреждений: современное состояние и перспективы развития' *Актуальные проблемы современной криминалистики и судебной экспертизы: мат-лы Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 35-лет. со дня образован. каф. криминалистики Акад. МВД Респ. Беларусь* (Акад М-ва внутр дел Респ Беларусь 2011) 123–5; С Евмененко, С Нефедов, 'Система обеспечения качества судебно-экспертной деятельности Республики Беларусь' в *Применение современных научных методов и технологий в области экспертизы: мат-лы междунар. конф.* (2015) 149–57; С Нефедов, С Чащин, 'Требования к системе менеджмента качества лаборатории судебной экспертизы' в *Применение современных научных методов и технологий в области экспертизы: мат-лы междунар. конф.* (2015) 158–64; А Джабир, 'Общая характеристика несоответствий, обнаруженных при аудите лабораторий судебной экспертизы, аккредитованных по стандарту ISO/IEC 17025' в *Восток-Запад: партнерство в судебной экспертизе. Актуальные вопросы теории и практики судебной экспертизы: мат-лы междунар. науч.-практ. конф.* (2016) 157–61; В Хоша, 'К вопросу административно-правового обеспечения аккредитации судебно-экспертных учреждений Украины' в *Восток-Запад: партнерство в судебной экспертизе. Актуальные вопросы теории и практики судебной экспертизы: мат-лы междунар. науч.-практ. конф.* (2016) 437–9.

1) удосконалення нормативного регулювання питань призначення та проведення судових експертиз, а також правового статусу державного судового експерта на основі: створення належного правового становища й нормативно-правового забезпечення організації діяльності системи державних судово-експертних установ; підвищення мотивації державних судових експертів; протидії корупційним виявленням у сфері судової експертизи;

2) розвиток міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності (далі – СЕД) із метою зміцнення становища української судової експертизи у світі, розширення бази знань експертів, розроблення нових методичних комплексів, зокрема завдяки якнайшвидшій адаптації сучасних зарубіжних методик, просування сучасних українських методик серед експертних лабораторій світу;

3) реорганізація судово-експертних установ на базі вдосконаленого законодавства та їх акредитації відповідно до міжнародних стандартів.

Як зазначено в Положенні про Міністерство юстиції України, Мін'юст України організовує відповідно до законодавства експертне забезпечення правосуддя та проведення науково-дослідних робіт у галузі судової експертизи; забезпечує організацію роботи Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Мін'юсті й Науково-консультативної та методичної ради з проблем судової експертизи при Мін'юсті; видає та анулює свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта фахівцям, які не є працівниками державних спеціалізованих установ; здійснює контроль за організацією діяльності судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ; забезпечує ведення Державного реєстру атестованих судових експертів і Реєстру методик проведення судових експертиз; спрямовує та контролює діяльність науково-дослідних установ, які проводять судову експертизу й належать до сфери управління Мін'юсту; здійснює нормативно-методичне забезпечення їхньої діяльності; координує діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади з питань розвитку судової експертизи; забезпечує організацію роботи Координаційної ради з проблем судової експертизи при Мін'юсті¹⁰.

Сьогодні серед міністерств і відомств України, у веденні яких перебувають СЕУ, саме СЕУ Мін'юсту України здійснюють найбільш широкий спектр досліджень (окрім судово-медичних), що охоплює практично всі наявні роди й види судових експертиз (методики проведення яких наведено у відповідному реєстрі, власником якого є Мін'юст України), і, від-

¹⁰ Положення про Міністерство юстиції України: затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text>> (дата звернення: 20.08.2021).

повідно, розробили найбільш повну нормативно-правову базу судової експертизи.

Експертні методики реєструються за рішенням Координаційної ради з проблем судової експертизи при Мін'юсті відповідно до розробленого підрозділом з експертного забезпечення правосуддя Мін'юсту й затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз¹¹, а також відповідно до Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз¹².

Робота Координаційної ради (за Законом України "Про судову експертизу") здійснюється згідно з Положенням про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України¹³. Крім того, з метою надійного інформаційного забезпечення судово-експертної діяльності в Україні, наказом Мін'юсту затверджено Переліки рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовуються під час проведення судових експертиз¹⁴.

Налагоджена система підготовки й підвищення кваліфікації експертних кадрів відповідно до затвердженого наказом Мін'юсту Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів (далі – ЦЕКК)¹⁵. Навчання та стажування судових експертів здійснюється за програмами підготовки з відповідних видів експертних спеціальностей, які затверджує голова ЦЕКК.

Із метою запровадження єдиних вимог до рівня необхідних спеціальних знань судових експертів відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту розроблено навчальний посібник для фахівців, які мають намір здобути або підтвердити кваліфікацію судового експерта "Основи судової експертизи"¹⁶.

¹¹ Про затвердження Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 р. № 595 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2008-%D0%BF#Text>> (дата звернення: 20.08.2021).

¹² Про затвердження Порядку ведення Реєстру методик проведення судових експертиз: наказ Міністерства юстиції України від 2 жовтня 2008 р. № 1666/5 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0924-08#Text>> (дата звернення: 20.08.2021).

¹³ Про затвердження Положення про Координаційну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 1994 р. № 778 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/778-94-%D0%BF#Text>> (дата звернення: 20.08.2021).

¹⁴ Про затвердження Переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз: наказ Міністерства юстиції України від 30 липня 2010 р. № 1722/5 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1722323-10#Text>> (дата звернення: 20.08.2021).

¹⁵ Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів: наказ Міністерства юстиції України від 3 березня 2015 р. № 301/5 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text>> (дата звернення: 20.08.2021).

¹⁶ Л. Головченко, А. Лозовий, Е. Сімакова-Єфремян та інші, *Основи судової експертизи: навчальний посібник для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта* (Право 2016) 928.

Добір і підготовка експертних кадрів здійснюються на підставі кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту, які застосовують під час розроблення посадових інструкцій працівників науково-дослідних установ судових експертиз Мін'юсту (далі – НДУСЕ), відповідно до затвердженого наказом Мін'юсту Довідника кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України¹⁷.

Процедури присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам НДУСЕ здійснюються відповідно до Порядку присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України¹⁸.

Продуктивно реалізується система методичного рецензування наглядових проваджень (як поточного контролю рівня компетенції судових експертів) на підставі Порядку проведення рецензування висновків судових експертів¹⁹.

Із метою підвищення результативності науково-дослідних робіт у галузі судової експертизи й удосконалення експертної роботи НДУСЕ розроблено Положення про науково-консультативну та методичну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України²⁰.

Відповідно до чинного процесуального законодавства успішно використовується в експертній практиці Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (зі змінами й доповненнями)²¹, а також Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень²².

Зазначені регуляторні акти, а також інші компоненти регулювання СЕД, розроблені та впроваджені підрозділами з експертного забезпечення правосуддя Мін'юсту за пропозиціями СЕУ Мін'юсту, дають змогу

¹⁷ Про затвердження Довідника кваліфікаційних характеристик посад працівників науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України: наказ Міністерства юстиції України від 19 квітня 2012 р. № 611/5 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0611323-12#Text>> (дата звернення: 20.08.2021).

¹⁸ Про затвердження Порядку присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України: наказ Міністерства юстиції України від 30 грудня 2011 р. № 3660/5 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0002-12#Text>> (дата звернення: 20.08.2021).

¹⁹ Про затвердження Порядку проведення рецензування висновків судових експертів: наказ Міністерства юстиції України від 3 лютого 2020 р. № 335/5 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0131-20#Text>> (дата звернення: 20.08.2021).

²⁰ Про затвердження Положення про науково-консультативну та методичну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України: наказ Міністерства юстиції України від 27 березня 2012 р. № 470/5 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0460-12#Text>> (дата звернення: 20.08.2021).

²¹ Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>> (дата звернення: 20.08.2021).

²² Там само.

в усіх державних СЕУ забезпечувати виконання вимог законодавства про судову експертизу на основі єдиного науково-методичного підходу.

Прогнозоване зростання у сфері житлового будівництва, решти відповідних сфер виробництва, розвитку транспортної інфраструктури, інформаційно-телекомунікаційних технологій, а також фінансових ринків, удосконалення земельних відносин у державі й банківського сектору зумовлює відповідне збільшення завантаження СЕУ.

Судова експертиза – наукоємний вид діяльності. Вона має перебувати в постійному розвитку й використовувати передові досягнення науково-технічного прогресу темпами, що не поступаються темпам “науково-технічного” розвитку злочинності. Зі свого боку для реалізації цього положення необхідно невідпинно вдосконалювати організаційну структуру СЕУ, управління ними й відповідне економічне забезпечення.

Фінансування системи СЕУ Мін’юсту є дефіцитним: за постійного зростання складності, наукоємності судових експертиз, досліджень і розробок у сфері методики проведення судових експертиз фінансування не забезпечено Державним бюджетом України в необхідному обсязі (бюджетна програма 3601070 “Проведення судової експертизи, дослідження і розробки у сфері методики проведення судових експертиз” не забезпечує в необхідному обсязі потреби у заробітній платі, витратах на відрядження, інформаційні послуги, а щодо спеціального обладнання – то воно взагалі не передбачене за рахунок загального фонду Державного бюджету).

Нагальна також проблема збереження потужного наукового потенціалу співробітників високої кваліфікації, яких не влаштовує заробітна плата: її рівень не завжди дає змогу залучити навіть фахівців-початківців комп’ютерно-технічних, телекомунікаційних галузей та інших високотехнологічних напрямів; спостерігається певний відтік висококваліфікованих кадрів до комерційних структур.

Існують серйозні проблеми й у частині відповідності приміщень (особливо призначених для роботи відділень) СЕУ Мін’юсту сучасним вимогам безпеки, оснащеності технічними засобами охорони й сигналізації, а також відповідності технічним вимогам для експлуатації наявного устаткування.

Однак, незважаючи на всі наведені вище проблеми, середнє експертне навантаження як за кількістю виконаних експертиз, так і за кількістю нормо-годин, є доволі високим і, як уже зазначено, перевищує обсяги фінансування із загального фонду Державного бюджету.

Усунення зазначених вище негативних чинників сприятиме підвищенню ефективності СЕД не тільки у правовій сфері, а й у загальносо-

ціальному аспекті, створенню умов для якісного поліпшення ситуації у цій сфері.

При цьому слід зважати на такі загальносоціальні чинники, що негативно впливають на ситуацію у сфері судово-експертної діяльності:

- правовий нігілізм, налаштування представників деяких шарів суспільства на протиправну поведінку, ігнорування вимог закону та, як наслідок, збільшення кількості протиправних діянь, що зумовлює наднормову завантаженість судових експертів, тим самим перешкоджаючи якісному виконанню ними своїх обов'язків;

- недостатній рівень взаємодії між органами державної влади на державному рівні спричиняє відсутність системної взаємодії між органами, що призначають проведення судових експертиз, і СЕУ, а також практичну відсутність обміну науково-методичною інформацією між СЕУ різної відомчої належності. Так, наприклад, незважаючи на низку прийнятих відповідними секціями Науково-консультативної ради з проблем судової експертизи при Мін'юсті рішень з питань дослідження наркотичних засобів із конопель і маку, досліджень продукції порнографічного характеру, зброї травматичної дії тощо, сьогодні не досягнуто позитивного ефекту від впровадження цих пропозицій у СЕУ різних відомств;

- недостатній рівень інформатизації СЕУ, пов'язаний з обмеженістю їхніх можливостей оплачувати необхідні інформаційні послуги, що перешкоджає отриманню інформації, якої потребує проведення судових експертиз і наукових досліджень.

Структурними проблемами розвитку СЕД необхідно назвати такі:

- відсутність достатньої мотивації у своєчасному та якісному проведенні судових експертиз через низький рівень оплати праці осіб із високим рівнем підготовки;

- істотну відмінність між вартістю об'єктів спору та рівнем матеріального забезпечення державного судового експерта, що може спричинити корупційні прояви в експертній спільноті;

- недостатній рівень підготовки осіб, що призначають судові експертизи і здійснюють процесуальні повноваження у межах СЕД;

- недостатній рівень матеріально-технічного й інформаційного забезпечення державних СЕУ.

Особливою проблемою є численні колізії та прогалини в нормативно-правовому регулюванні СЕД і статусі судового експерта, що призводить до низького рівня взаємодії органів державної влади й інших організацій у сфері СЕД, правової невизначеності у цій сфері.

Розв'язання завдання скорочення строків проведення судових експертиз, збільшення обсягів досліджень, підвищення їхньої якості, розвиток нових методів і методик експертних досліджень має масштабний і довгостроковий характер. Сучасний етап соціально-економічних перетворень

диктує необхідність переходу державних СЕУ на якісно новий рівень діяльності. Це зумовлює необхідність забезпечити раціональні й адресні витрати коштів з урахуванням потреб судів і правоохоронних органів України в нових послугах державних СЕУ.

В іншому разі реформування судово-експертної системи України втратить системність, виникне неузгодженість у розвитку державних СЕУ різних відомств, а також у регулюванні діяльності приватних судових експертів. Наслідки цього непередбачувані, зокрема – інерційний розвиток СЕД загалом, за якого стан системи все меншою мірою відповідатиме соціально-економічним потребам суспільства й держави, що зростають день у день.

Для досягнення цілей концепції реформування правоохоронних органів, судової системи України та вирішення завдань розробленої концепції в частині діяльності СЕУ України, пропонується система заходів, сформована за такими напрямками:

1. Активне впровадження сучасних технологій у сферу СЕД, зміцнення матеріально-технічної бази, оснащення СЕУ сучасною приладовою базою.

Основні цілі впровадження новітніх технологій у СЕД:

- розширення спектра проведених досліджень;
- зменшення строків проведення судових експертиз і досліджень, зокрема завдяки підвищенню оперативності одержання інформації, та як результат – скорочення строків розслідування та розгляду справ у судах і підвищення якості судових рішень;
- підвищення якості проведених досліджень;
- оперативний обмін відомостями між правозастосовувачами, СЕУ, керівними структурами Мін'юсту тощо.

Із метою підвищення рівня контролю над строками та якістю проведення судових експертиз необхідно забезпечити впровадження інформаційно-аналітичних систем статистики та систем електронного документообігу.

Як вже наголошувалося, судова експертиза належить до наукоємних видів діяльності. У процесі реалізації доктринальних підходів до здійснення СЕД заплановано оснащення державних СЕД устаткуванням, яке дало би змогу вирішувати нові експертні завдання, включно із проведенням експертиз у провадженнях про екстремізм і тероризм, а також комп'ютерно-технічних і телекомунікаційних експертиз; оснащення установ пересувними криміналістичними лабораторіями тощо.

2. Реконструкція наявних і придбання додаткових приміщень для державних СЕУ Мін'юсту.

Якісне проведення судових експертиз неможливе в умовах браку площ для належної роботи експертів – співробітників державних СЕУ, дослідницьких лабораторій. Вимоги до приміщень установ судової ек-

пертизи обумовлені потребою у присутності сторін судочинства під час проведення досліджень. Крім того, виконання судових експертиз вимагає облаштування спеціалізованих приміщень (таких як: тир, бокс для огляду автотранспорту, хімічні лабораторії, лабораторії для експлуатації рентгенівського й іншого устаткування із випромінюванням, кабінети для досліджень відео-, звукозапису, приміщення для проведення засідань комісій, семінарів у режимі телеконференції тощо).

Крім того, необхідно як на рівні нормативного врегулювання, так і на рівні матеріально-технічного забезпечення вирішити проблему щодо можливості дистанційної взаємодії експерта із суб'єктами кримінального провадження й інших видів судочинства шляхом обладнання відповідних приміщень у кожному СЕУ для участі в судовому процесі в режимі телеконференцій.

Зазначені вище заходи передбачають придбання експериментально-го устаткування, новітніх науково-технічних розробок, призначених для розвитку нових методів і методик судової експертизи, розширення переліку об'єктів, що підлягають експертному дослідженню, що, зі свого боку, також є одним із напрямів роботи у межах реформування. Крім того, зазначені заходи передбачають збільшення площі приміщень, на яких розміщено СЕУ Мін'юсту, із метою приведення їх до нормативів розміщення працівників та устаткування.

Заходи зі зміцнення матеріально-технічної бази державних СЕУ Мін'юсту, передбачені цією концепцією, стосуються тільки питань підтримання приладової бази в актуальному стані, тобто заміну застарілого й непридатного для роботи устаткування, утримання приладового парку (перевірка, повірка, ремонт), а також приведення приміщень СЕУ у відповідність до нормативів у галузі збереження речових доказів (об'єктів дослідження), пожежної безпеки, охорони праці, енергоефективності тощо. Придбання нового обладнання передбачає забезпечення СЕУ винятково мінімальним необхідним набором приладів, відповідним наявним методикам проведення конкретних видів експертиз, а також нормативам матеріально-технічного забезпечення.

Однією з найважливіших проблем правозастосування в Україні є строки судочинства. Зменшити часові витрати на виконання судових експертиз можна завдяки:

- збільшенню обсягу проведених досліджень – за допомогою збільшення штатної чисельності експертів і матеріального стимулювання співробітників;
- зменшенню строків початку проведення досліджень – за допомогою підвищення якості підготовки матеріалів, поданих на експертизу, узгодження тексту й переліку розв'язуваних питань із особами, що призначають експертизу;

– скороченню строків проведення конкретних експертиз – за допомогою впровадження нових методик, використання сучасних технічних засобів;

– поліпшенню якості проведених досліджень – за допомогою підвищення кваліфікації судових експертів, поширення кваліфікаційних вимог, що висуваються до експерта, на експертну діяльність усіх експертних установ України.

Розв'язувати зазначені завдання потрібно в контексті проведення в Україні соціально-економічної й технологічної модернізації, забезпечення відкритості діяльності державних структур, доступності для населення здійснюваних ними функцій і надаваних послуг. Тому необхідно забезпечити інтенсивний шлях розвитку СЕД із мінімальним залученням додаткових матеріальних ресурсів та ефективним використанням наявних.

Висновки. Отже, реалізація доктринальних підходів до вирішення проблем судової експертизи полягає у такому:

1) удосконалення правового статусу державного судового експерта на основі:

а) удосконалення нормативно-правових актів, що регулюють СЕД в Україні, зокрема: ухвалення нової редакції Закону України “Про експертне забезпечення правосуддя в Україні”, внесення відповідних змін і доповнень до процесуального законодавства України, підзаконних нормативних актів тощо;

б) підвищення мотивації державних судових експертів: у найближчій перспективі – набуття чинності норми ч. 2 ст. 18 Закону України “Про судову експертизу” в частині оплати праці судових експертів і відповідних підзаконних нормативних актів, що регулюють умови оплати праці працівників державних СЕУ завдяки правовому закріпленню норм із матеріально-соціального забезпечення судового експерта (пенсії); у подальшому – установлення цих норм на рівні закону. Розв'язання за державних органів центральної влади та місцевого самоврядування питань забезпечення житлом працівників державних СЕУ України;

в) підвищення ефективності наукової роботи й експертної практики завдяки поєднанню функцій судових експертів із функціями науковців. Зважаючи на те, що фінансування із Державного бюджету здійснюється за єдиною бюджетною програмою 3601070 “Проведення судової експертизи, дослідження і розробки у сфері методики проведення судових експертиз”, а також на єдність і нерозривність наукової роботи фахівців державних СЕУ із практикою проведення судових експертиз, не диференціювати посади науковців та експертів і внести відповідні зміни у Постанову Кабінету Міністрів України “Про умови оплати праці працівників державних спеціалізованих установ судових експертиз”;

г) протидії корупційним виявленням у сфері судової експертизи за допомогою проведення постійної виховної правової роботи із працівниками СЕУ, з одного боку, та підвищення рівня оплати праці особам, що мають кваліфікацію судового експерта, – з другого;

г) державної підтримки підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації (докторів наук, докторів філософії) науковими установами судових експертиз, що мають відповідну ліцензію на здійснення такої діяльності;

2) збереження і розвиток системи незалежних державних спеціалізованих НДУСЕ, ядро яких (70 % кадрового складу) мають становити висококваліфіковані науковці, здатні поєднувати функції з розроблення наукових методик експертних досліджень і проведення судових експертиз;

3) удосконалення та інтенсифікація системи підвищення кваліфікації співробітників державних СЕУ для раціонального й ефективного використання матеріально-технічної бази: опанування всіма експертами всіх установ Мін'юсту якомога більшого спектра видів експертних досліджень;

4) розвиток міжнародного співробітництва у сфері СЕД із метою зміцнення становища української судової експертизи у світі, розширення бази знань експертів, розроблення нових методичних комплексів, зокрема шляхом якнайшвидшої адаптації сучасних закордонних методик, просування сучасних українських методик серед експертних лабораторій світу;

5) зміцнення та розвиток матеріально-технічної бази СЕУ Мін'юсту;

6) відкриття відділень СЕУ в кожній області України;

7) активізація співробітництва із громадськими організаціями судових експертів і криміналістів: “Союзом експертів України”, “Міжнародним конгресом криміналістів”, “Товариством судових медиків і криміналістів” та ін.;

8) подальша активізація процесів акредитації СЕУ на відповідність міжнародним стандартам і розширення кола членів *ENFSI*;

9) розширення видів експертних послуг;

10) активізація роботи на державному рівні щодо консолідації зусиль СЕУ Мін'юсту з відповідними органами державної виконавчої влади з метою відшукування можливостей збільшення сум податків, що надходять до Державного бюджету України та виявлення корупційних схем ухилення від оподаткування й інших правопорушень;

11) на тлі збереження та розвитку системи незалежних державних спеціалізованих НДУСЕ – поступове системне збільшення видів спеціальностей, за якими може бути присвоєно кваліфікацію судового експерта особам, що не є працівниками державних СЕУ.

Запровадження найближчим часом наведених доктринальних підходів до здійснення СЕД дасть змогу суттєво підвищити ефективність експертного забезпечення правосуддя у нашій державі.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Surmin Yu, *Maisternia vchenoho: pidruchnyk dlia naukovtsia* (Konsortsium z udoskonalennia menedzhment-osvity v Ukraini 2006) (in Ukrainian).

Edited books

2. Välijärvi J, 'Implications of the modular curriculum in the secondary school in Finland' in Akker J van den, Kuiper W, Hameyer U (eds), *Curriculum landscapes and trends* (2004) 101–16 (in English).
3. Holovchenko L, Lozovyi A, Simakova-Yefremian E *ta inshi Osnovy sudovoi ekspertyzy: navchalnyi posibnyk dlia fakhivtsiv, yaki maiut namir otrymaty abo pidtverdyty kvalifikatsiiu sudovoho eksperta* (Pravo 2016) (in Ukrainian).
4. *Pravova doktryna Ukrainy, t 5: Kryminalno-pravovi nauky v Ukraini: stan, problemy ta shliakhy rozvytu* (Tatsii V, Borysov V red, Pravo 2013) (in Ukrainian).
5. *Slovnnyk ukrainskoi movy, t 4: I–M* (AN Ukrainskoi RSR, In-t movoznav im O O Potebni, Bilodid I (holova redkol), Buriachok A, Dotsenko P red, Naukova dumka 1973) (in Ukrainian).

Conference papers

6. Dzhahir A, 'Obshchaia kharakteristika nesootvetstviu, obnaruzhennykh pri audite laboratorii sudebnoi ekspertyzy, akkreditovannykh po standartu ISO/IEC 17025. Vostok-Zapad: partnerstvo v sudebnoi ekspertize' v *Aktualnye voprosy teorii i praktiki sudebnoi ekspertyzy: mat-ly mezhdunar. nauch.-prakt. konf.* (2016) (in Russian).
7. Evmenenko S, Nefedov S, 'Sistema obespecheniia kachestva sudebno-ekspertnoi deiatelnosti Respubliki Belarus' v *Primenenie sovremennykh nauchnykh metodov i tekhnologii v oblasti ekspertiz: mat-ly mezhdunar. konf.* (2015) (in Russian).
8. Iurchishin V, 'Akkreditatsiia podrazdelenii ekspertnoi sluzhby MVD Ukrainy sootvetstvenno mezhdunarodnym trebovaniiam ISO/IEC 17025 Evropeiskoi seti sudebno-ekspertnykh uchrezhdenii: sovremennoe sostoianie i perspektivy razvitiia' v *Aktualnye problemy sovremennoi kriminalistiki i sudebnoi ekspertyzy: mat-ly Mezhdunar. nauch.-prakt. konf., posviashch. 35-let. so dnia obrazovan. kaf. kriminalistiki Akad. MVD Resp. Belarus* (Akad M-va vnur del Resp Belarus 2011) (in Russian).
9. Khosha V, 'K voprosu administrativno-pravovogo obespecheniia akkreditatsii sudebno-ekspertnykh uchrezhdenii Ukrainy' v *Aktualnye voprosy teorii i praktiki sudebnoi ekspertyzy: mat-ly mezhdunar. nauch.-prakt. konf.* (2016) (in Russian).
10. Nefedov S, Chashchin S, 'Trebovaniia k sisteme menedzhmenta kachestva laboratorii sudebnoi ekspertyzy' v *Primenenie sovremennykh nauchnykh metodov i tekhnologii v oblasti ekspertiz: mat-ly mezhdunar. konf.* (2015) (in Russian).
11. *Problemy reformuvannia bazovoho zakonodavstva Ukrainy z pytan ekspertnoho zabezpechennia pravosuddia: mat-ly kruhloho stolu* (KhNDISE 2020) (in Ukrainian).

Oleksandr Kliuiev
Ella Simakova-Yefremian

DOCTRINAL APPROACHES TO FORENSIC SCIENCE
IN UKRAINE

ABSTRACT. For a detailed consideration of doctrinal approaches to forensic science in Ukraine, it is required to study the main provisions of the concept of its development, which are closely interrelated. The Article Purpose is to study doctrinal approaches to forensic science in Ukraine. The article interprets the concepts of doctrine and concept and emphasizes their strong connection. The construction of any theory, idea, doctrine, concept is not possible without the creation of their main components, which are defined by the authors: these are general provisions; conceptual and categorical apparatus; theoretical and methodological foundations; principles, patterns of functioning and development of the studied processes (phenomena), assessment of the current state of research on problems and prospects of development; implementation of theoretical provisions in practice through reforms.

The relationship between reforming the system of forensic science in the state and judicial-legal reform is emphasized. It is stressed that the reform of the forensic science system should be comprehensive and presuppose amendment of the basic legislation on forensic expert support of justice and related institutions and the improvement of procedural legislation. The basis for reforming forensic science in Ukraine should be international, best practices of democratic states, analysis of domestic experience in the formation and development of forensic science, as well as already developed proposals on these issues.

It is determined that the implementation of doctrinal approaches to solving problems of forensic science is, first of all, improvement of the legal status of the state forensic expert; preservation and development of the system of independent state specialized forensic science institutions, improvement and intensification of the system of advanced training of employees of state forensic science institutions; development of international cooperation in the field of forensic activity; strengthening material and technical basis; opening branches at forensic science institutions in each region of Ukraine; enhancement of cooperation with public organizations of forensic experts and criminalists; further enhancement of accreditation processes at forensic science institutions for compliance with international standards; expansion of types of expert services; intensification of work at the state level to consolidate the efforts of the forensic science institutions of the Ministry of Justice of Ukraine with corresponding state executive authorities to find opportunities to increase the amount of taxes received by the state budget of Ukraine and identify corruption schemes of tax evasion and other offenses.

KEYWORDS: doctrinal approach; forensic science; forensic activity; concept; principles; science.